

Társadalmi globalizáció és planetáris szocializáció

A kilencvenes években a szocializációs folyamatok evolúciója iránt érdeklődtem. A beszélő ember csoporttársadalmaitól a mai társadalmakban működő szocializációs rendszerekig eljutva, ezt írtam: „Tetszik vagy nem, a problémák, az ellentmondások tömegtársadalmakon belül és társadalmak között újból és újból háborúkká növekednek. Ezek a folyamatok gyorsulva gyarapodnak, ami az emberiség talán legnagyobb és legveszélyesebb változásával, kipusztulásával járhatnak. Kialakulóban vannak a szocializáció szerveződési előzményei: a planetáris emberi társadalom, mint szocializációs rendszer.” Ezért az oktatási rendszerek olyan fejlesztésére van szükség, amelyek hozzájárulhatnak a békésen megvalósuló planetáris társadalom kialakulásához, működéséhez és fejlődéséhez.

Akét világháború és a gyorsulva növekvő társadalmi feszültségek, a tömeggyilkos robbantások növekvő gyakorisága, az emberiség 7 milliárdra nőtt és tovább növekvő létszáma, nagy részük iskolázatlansága, a tömeges bevándorlások megoldhatatlan problémákat okoznak. A növekvő feszültségek azt jelzik, hogy nemcsak a szocializációs folyamatok eredményességével vannak sorsdöntő, kezelhetetlen feszültségek, problémák, hanem az emberiség társadalmi evolúciójának várható veszélyeivel, fejlődésségítési lehetőségeivel is. Ezért célszerű áttekinteni a sokféle globalizáció után szükségessé váló társadalmi globalizáció szempontjából is az emberi társadalom eddigi evolúciójának folyamatát, két rendszerét: a csoporttársadalmakat és a belőlük kifejlődő tömegtársadalmakat, azok gyorsulva növekvő veszélyeit, az emberiség harmadik társadalmi szerveződését: a planetáris társadalmat. Mindennek vázlatos ismeretéből kiderül, hogy az előttünk lévő társadalmi evolúcióban nemcsak spontán evolúcióra, hanem tudatosan segített szocializációra is nagy szükségünk lesz, vagyis a közoktatási rendszerek felnőttkorig tartó, bolygónk egészére kiterjedő megvalósulására.

Beszélő ember és csoporttársadalmak

Az eddigi kutatások szerint a több millió év alatt kialakuló ősemberek különböző típusai már 40-50 ezer évvel ezelőtt kezdetleges szinten tudtak beszélni. Továbbá barlangrajzokat tudtak készíteni, kőábrákat faragni. A beszéd lehetővé tette az „itt és most” szituációból való kiszabadulás megkezdését, az ábrázolás pedig előkészítette az írás későbbi megszületését, amely lehetővé tette az információk tárolását, a beszédhez nem kötött írásbeli információszerezést. Ma még nem eléggé ismert, hogy a különböző ősembertípusok ekkoriban miért pusztultak ki, miért csak a mai ember maradt meg. Témánk szempontjából azonban csak az a fontos, hogy kifejlődött a beszélő ember, és kialakultak az úgynevezett csoporttársadalmak, amelyek mintegy 30-40 ezer évig az együttélés általános alapjai voltak.

A csoporttársadalmak mindvégig vadászból és gyűjtögetésből éltek. Mivel a beszélő ember a vadászathoz nem rendelkezett a vadak elejtéséhez szükséges karmokkal, fogak-

kal, erős állkapoccsal (mint például az oroszánok), a csoportos vadászat volt az élet egyik feltétele. A csoportos vadászat 5-10 fős elemi együttműködő kontaktsoportokkal valósult meg. A kontaktsoport azt jelenti, hogy a tagok együttélészerűen, együttműködve végzik közös tennivalóikat. Ez csak elemi csoportokban válik lehetővé. Megfelelő formulával számolva: 3→3, 4→6, 5→10, 10→45, 20→190, 40→780, 60→1770 (az első szám a tagok száma, a második szám a kapcsolatok száma). A kapcsolatok gyorsan növekvő száma miatt a jól működő elemi csoport tagjainak száma 8-10 főnél nem lehet több. Ez határozza meg a csoportos vadászat maximális számát, ami a szóbeli kommunikációnak köszönhetően válik lehetővé. Mivel a nők születési száma hasonló a férfiak születési számához, a családok száma 4-6 életben maradt gyerekekkel maximum 5-10 fő körüli elemi csoport (család) lehetett. Néhány más funkciójú elemi csoport (például a gyűjtögetők elemi csoportja) is számba veendő. Ezekből az elemi csoportokból jöhetett létre, szerveződött a 30→60→90 fős kétszintű csoporttársadalom, tapasztalt idős vezetővel. Mindezek a számok azt szemléltetik, hogy a kétszintű kontakt csoporttársadalmak optimális működéséhez az optimális csoportlétszám 60 körüli tag lehetett. (A téma kutatói általában 60 főt említenek a mai ember őseinek 150 fős egyszintű csoportosulásaival szemben, amelyek még nem fejlődtek kétszintű csoporttársadalmakká.)

A fenti számokból az következik, hogy évtizedek alatt az egyes csoporttársadalmak létszáma megduplázódhatott. Mivel a vadászó, gyűjtögető életmódú csoporttársadalom megélhetéséhez nagy terület szükséges, ezért a csoportlétszám duplájára növekedésének a megélhetési területet is duplájára kellett volna növelni. E hatalmas terület a vadászat és a gyűjtögetés megnövekedett idősükséglete és energiasükséglete miatt ezt a megoldást lehetetlenné tette. Ezért a duplájára növekedett csoporttársadalmak kettéváltak. Az új csoporttársadalom új területet keresett. Ezáltal az osztódással gyarapodó csoporttársadalmak 30-40 ezer év alatt az egész bolygónkat benépesítették (ezt mára már a kutatások egyértelműen bebizonyították). Az együttélő, együttműködő és osztódó csoporttársadalmak általában nem váltak egymás területeit meghódítandó ellenséggé mindaddig, amíg találtak újabb és újabb megfelelő területet. Ez alatt a néhány tízezer év alatt tovább szilárdulhatott a csoportos együttműködő együttélés. Továbbá az együttéléshez, az együttműködéshez használt beszéd segítette a nyelv, a gondolkodás fejlődését, ezáltal a tudatosabb emberré válást is. Ennek köszönhetően és a vadászó-gyűjtögető életmódhoz szükséges területek megfoghatkozása miatt megkezdődhetett a tömegtársadalmak kialakulása.

Földművelés, iparosodás és tömegtársadalmak

Úgy tizenkétezer (időszámításunk előtt tízezer) évvel ezelőtt kezdett kialakulni, gyorsan terjedni a földművelés, majd az állattenyésztés. Ezáltal lehetővé vált, hogy több élelmiszerhez jussanak, mint amennyire a megtermelőknek szükségük volt. Ennek köszönhetően olyan rétegek is kialakulhattak, amelyek tagjainak nem kellett az önellátásukat megtermelni. (A múlt század első felében még a dolgozók mintegy a fele, a fejlett országokban pedig ma már csak néhány százaléka dolgozik a mezőgazdaságban). A földművelés földhöz kötést, letelepedést eredményezett. A vadászó, gyűjtögető életmódhoz szükséges hatalmas területekre a létszámnövekedés esetén nem kellett újabb és újabb területeket keresni, a közelben újabb falut építhettek. A letelepedés tartós lakóhelyeket, élelmiszerraktárakat eredményezett. Mindennek köszönhetően néhány százfős települések (társadalmi szerveződések) jöhetek létre. Ezek lehetővé tették az élelmiszer termelése alól felszabaduló rétegek megélhetését, növekedését, amelyek eleinte főleg területvédő/szerző törzsek, törzsszövetségek voltak. Mindez azt eredményezte, hogy a csoporttársadalmak kétszintű szerveződéséhez viszonyítva néhány ezer év alatt elterjedtek a háromszintű tömegtársadalmak: az úgynevezett „parasztfalvak”, közösségek.

Végül megkezdődött a 4-5 szerveződési szinttel működő államok és a minél hatalmasabb, világalumra törekvő diktatórikus, egymást meghódító tömeggyilkos birodalmak kifejlődése, az egyre nagyobb területek, rajtuk a földművelők meghódítása. Közben valamennyi szerveződés tovább élt. Az eredeti csoporttársadalmak elfogytak. Ma már nyomokban, főleg az őserdőkben fordulnak elő, nem eredeti formában. Az együttélő elemi, és az ezekből szerveződő kiscsoportok a tömegtársadalmak alapjait képezték. Az utóbbi évszázadokban folyamatosan szétestek a nagycsaládok. Újabban az elemi csoportként együttélő családok száma is gyorsulva csökken. Az iskolákban egymás mögötti sorokban ülnek a felnövekvők. Ha szólnak egymáshoz, az rendbontásnak minősül. Mivel gyerekeink ilyen közegben nőnek fel, nem igénylik, nem tudják használni a csoportos együttélést. Szerencsére kezd terjedni (főleg Amerikában) az együttélő, együttműködő tevékeny csoportos tanulás. A többi szerveződés ma is jelen van. A világon manapság 200 körüli állam létezik (nem számítva a birodalmak tagállamait). A 200 állam mintegy a negyedének 200 ezer–1 millió, felének 1–25 millió, lakosa van. A további egynegyedet méretük szerint birodalmaknak nevezhetjük. Ezek többsége 25–100 millió lakosú, kisebb részükben 100 millió fölötti a lakosok száma. Az utóbbi évtizedekben bolygónk embereinek száma gyorsulva növekszik, elérte a 7 milliárdot. A fenti adatok csak nagyságrendileg szemléltetik a Föld népességének államok és birodalmak szerinti eloszlását a tízezer évnyi alakulás eredményeként. A hatalmas birodalmak a hadseregeken kívül olyan rétegek kialakulását, működését is lehetővé tették, amelyek a technológiai civilizáció (különösen a fegyverzet fejlesztésével) és a tudomány megszületésével, a fejlettebb országokban a tudatos szocializációt segítő közoktatási rendszereknek köszönhetően a gyorsuló fejlődést is megvalósíthatták.

Mára ez a fejlődés, az egymással szembenálló birodalmak világhatalomra törekvése miatt fajunk kipusztulását eredményezheti. A birodalmak eljutottak a tömegpusztító világháborúig. Napjainkban megszületett a hadsereg nélküli egyoldalú háború: az ellenfelek belső területein robbantásokkal, gépfegyverekkel egyre gyakrabban és több helyen végrehajtott tömeggyilkos mészárlásokkal. A társadalmak eddig kialakult szerveződéseivel a problémák sokasága, fajunk túlélése megoldhatatlannak látszik. A diktatórikus, egyre nagyobb terület megszerzésére, világbirodalomra törekvő, tömeggyilkos háborúkkal működő birodalmak kora mára lejárt, mert fajunk kipusztulását okozhatják. Új társadalmi szerveződés kialakulására van szükség, amelynek a spontán evolúciós megvalósulása egyre reménytelenebbé válik. Szükséges és elvileg még lehetséges a szándékos „evolúció” megvalósítása: a planetáris társadalom kialakulásának tudatos elősegítése.

Planetáris társadalom és társadalmi szocializáció

Emberi elődeink biológiai evolúciója évmillióig tartott. Elődeink evolúciója, elkülönülésük már csak százezer éveket vett igénybe. Kihalásuk előtti évezredekben megjelentek a spontán kognitív evolúció első változatai (használati tárgyak készítése, használata, az elemi szintű beszéd és ábrázolás), ami felgyorsította a fejlődést. A túlélő mai ember esetében már a biológiai evolúció nélkül valósult/valósul meg a kognitív és a szociális evolúció (a biológiai evolúció eredményként csak az emberek külsejében jelentek meg lényegtelen megkülönböztető biológiai változások). A spontán kognitív evolúció folytatódott, és megkezdődött a szociális evolúció, egy új együttélési és együttműködési szerveződés: megszületett és folyamatosan fejlődött a kétszintű csoporttársadalom. Ennek kialakulására és terjeszkedő evolúciójára már csak 30-40 ezer évre volt szükség, ami végül is előkészítette, lehetővé tette a földművelés, az állattenyésztés és a letelepülés megvalósulását, gyors terjedését, a világalumra törekvő, tömeggyilkos/népiertő tömegtársadalmak kialakulását, amire már csak évezredekre volt szükség. Miközben a tudomá-

nyos, technikai, technológiai fejlődés és a népesség növekedése az elmúlt száz évben, és várhatóan a jövőben is egyre gyorsul, a kognitív, a szociális fejlődés ugyanakkor veszélyesen lassú. A Föld lakóinak fele/harmada elemi iskolázottsággal sem rendelkezik. Az iskolázott társadalmak túlnyomó többségében a lakosság negyede funkcionális analfabéta. Ezek az emberek egyre kevésbé képesek megfelelni a munkába vétel feltételeinek. A gyorsuló technológiai fejlődés következtében ez a lehetőség egyre csökken. Ma már ki lehet mondani, hogy száz esztendő múlva földünk nyolcmilliárdnyi lakosának legalább a fele megélhetés nélküli helyzetbe kerül. Mindezeknek a problémáknak a megoldására a planetáris társadalom spontán evolúciójával már csak néhány száz, esetleg ezernyi esztendőre lenne szükség. Félő, hogy ez alatt a rövid idő alatt fajunkat kipusztítjuk. Ez azt jelenti, hogy nincs elég időnk kivárni a spontán társadalmi evolúcióval a társadalmi globalizáció, a planetáris társadalom kifejlődését. Túlélésünk érdekében a társadalmi globalizációt, a planetáris társadalom kialakulását szándékos fejlesztéssel kellene segíteni, lerövidíteni. Lássuk a szerintem legfontosabb három speciális problémát, lehetőséget!

Az ember öröklött ösztöne és képessége a hatalomszerzés, a hatalombirtoklás és a hatalomvédelem. A tömegtársadalmak létrejöttével és gyarapodásával ennek szolgálatában megszületettek a szemben álló és egymást legyőzni, kiirtani szándékozó birodalmak, a harcos tömegekkel folyó háborúk. A társadalmak (országok, birodalmak) közötti háborúk, az azokon belüli polgárháborúk legutóbb kiegészültek a világháborúkkal (országok és birodalmak szemben álló, harcoló szövetségeivel), valamint újabban az egyoldalú háborúkkal, amelyek bolygónk egyre növekvő területein harcoló ellenfél nélkül robbantásokkal, gépfegyverekkel irtják az ellenfélnek minősített társadalmak embereit. Az érintett országok, birodalmak többsége még nem reagál háborús ellenfélként. De az ilyen népi társadalmak nem lehet tartósan elviselni. Előbb-utóbb szembenállók háborújává növekszenek az egyoldalú népi háborúk. Ugyanakkor az országok, birodalmak közötti ellentétek, feszültségek is háborúkká, világháborúvá növekedhetnek. A hadviselés mára nagyon fejlett lett, nagyon nagy tömegű népi háborúkat, eszközökkel rendelkezőkkel. Semmi biztosítékunk nincs arra, hogy a világháborúkká növekvő háborúk ne végződjenek fajunk kiirtásával. Az eddigi két világháború veszélyes előjelnek tekinthető. A kiút lehetőségét a planetáris társadalom létrejöttének tudatos elősegítése jelentheti. Olyan planetáris társadalom kifejlődésének elősegítésére van szükség, amelyben megszűnik a háborúk lehetősége. Mivel az ember öröklötten nem akarja, hogy megöljék, senki nem akarja, hogy saját közösségét, népét kiirtsák, ezért a háborúk nélküli, békés planetáris társadalom kialakulására és tartós, eredményes működésére elvileg van lehetőség. Azonban gyakorlatilag nagyon rövid idő áll rendelkezésünkre (néhány generációnyi). Ezért valamennyi ország együttműködésével mielőbb meg kell kezdeni a békés planetáris társadalom létrejöttének előkészítését. Ugyanis semmi biztosítékkal sem rendelkezünk az ellen, hogy tömegirtó atomfegyverek, vegyi fegyverek, más tömegpusztító fegyverek bevetése ne kezdődjön meg. Azokat az országokat, amelyek háborúzni akarnak, nem hajlandók önként részt venni a háborúk nélküli planetáris társadalom létrehozásában, nem szabad háborús eszközökkel kényszeríteni, mert ez által a világháborúvá robbanást veszélyeztetnénk. A megoldásra sok más lehetőség használható, amelyeket az összes ország együttműködésével kell kidolgozni, és egyetértéssel kell alkalmazni.

Sajnos a legutóbbi években gyarapodnak a háborúk felé vezető zétek, problémák. Ilyenek például az Európai Unió széthullásával fenyegető folyamatok, események. Európa évezredek óta az egymást követő háborúk kontinense. Itt jött létre a két világháború is. Ezek borzalmait átélve született meg az Európai Unió abban a reményben, hogy Európában megszűnnek a háborúk. És most fél évszázad múlva a szétesés határára érő unió politikusai miről vitatkoznak? A pénzről, a minél nagyobb saját hatalomról, az önállóságról. Megtörtént az első kilépés, a tagországok közel felében a kilépés gondolata fertőz. Megtörtént az első kilépéspolitikai gyilkosság is. A kilépésekkel megkezdődhet a

szomszédos országok közötti konfliktusok növekedése, ami elvezethet a háborúk kitöréséig. Nagy szükség van arra, hogy olyan közoktatási/köznevelési rendszert hozzunk létre és működtessünk, amely a népi háborúk kegyetlen valóságát megismerteti, elemzi, hogy a felnövekvő generációkban kialakuljon a háborúellenesség.

Köztudott, hogy a Föld népessége gyorsulva növekszik. Rövid idő alatt 2,7 milliárd-ról 7 milliárdra gyarapodtunk. Ha a népesség gyorsuló gyarapodását egy-két generáció alatt nem tudjuk leállítani, folyamatosan csökkenteni, megoldhatatlan problémákkal szembesülünk. Ezért a planetáris társadalom országainak közös munkával ki kell dolgozni a planetáris társadalom optimális létszámát (becslésem szerint jelenleg és a következő évszázadokban ez 4-5 milliárd körüli lehet). Meg kell találni a létszámnövekedés lassulásának, leállításának, majd a csökkenésének a módjait. Jelenleg csak egy működő rendszert ismerünk (megfontolható a kínai születésszabályozás továbbfejlesztése is). A magasan iskolázott fejlett országok túlnyomó többségében csökken a születések, a népesség száma, és azokban a fejlődő országokban is, ahol több évtizeddel ezelőtt bevezették a kötelező népoktatást, és fokozatosan növelik a középfokú és a felsőfokú

oktatást. Földünk országainak összefogva ki kell dolgozni és meg kell valósítani az egész felnövekvő népesség iskoláztatásának gyorsuló teljessé válását.

Ha a felnövekvő generációk tudatos proszociális személyiséggé fejlődése nem valósul meg, akkor a békésen működő és fejlődő planetáris társadalom sem jöhet majd létre, maradhat fenn. Az emberek öröklött motívumrendszere (ösztönei) önérdekének megvalósítása könnyen veszekedéssé, verekedéssé, gyilkossággá, tömegmészárlássá, háborúvá válik. A tudatos szocializáció lehetővé teszi olyan tanult motívumrendszer, szokásrendszer kialakulását, amely gátolja az öröklött önérdekű motívumrendszer elszabadult érvényesülését. A másik probléma, hogy a személyiség egymásra épülő szabályozó rendszerei megrekednek az ösztönös/

Ha a felnövekvő generációk tudatos proszociális személyiséggé fejlődése nem valósul meg, akkor a békésen működő és fejlődő planetáris társadalom sem jöhet majd létre, maradhat fenn.

Az emberek öröklött motívumrendszere (ösztönei) önérdekének megvalósítása könnyen veszekedéssé, verekedéssé, gyilkossággá, tömegmészárlássá, háborúvá válik.

tapasztalati és az ideológiai/vallási tudatosság szintjén. Az iskolázás segítségével kialakulhat az értelmező személyiség, de az egyre fejlettebb, okosabb ember egyre hatékonyabb szörnyeteggé válhat. Nemcsak az a sürgető iskolázási feladat, hogy az egész bolygónkon a felnőttkorig tartson, hanem az is, hogy az öröklött és a kulturális szocializáció szintjén kialakuló személyiség egymással rivalizáló ideológiák/vallások fölött is létezzen felsőbb tudatos döntési érdek: fajunk békés túlélése. Csíkszentmihályi Mihály ezt az 1993-ban megjelent könyvében ismerteti. Az egyik tömör összefoglalása: „Az egyetlen érték, melyben minden ember készséggel osztozik, hogy a Földön az (emberi) élet fennmaradjon. Ebben a célban minden ember önérdeke egyesül. Ha az ember ilyen fajidentitása nem nyer elsőbbséget az olyan partikulárisabb identitások fölött, mint a hit, a nemzet, a család, az egyén (érdeke), nehéz lesz megegyezni abban, mit kell tennünk, hogy jövőnket garantáljuk.” Ez a tudatos proszociális személyiséggé fejlődéssel érhető el. Nem a vallásokkal van probléma, hanem a bigott vallásossággal, nem az ideológiákkal, hanem a népi bigott ideológiákkal. Mindenki választhassa és gyakorolhassa szabadon a saját vallását/ideológiáját, és senkit ne lehessen rákényszerí-

teni valamely nem választott vallás/ideológia elfogadására/elsajátítására és használatára. És szükség lenne egy általános funkciójú hitre, meggyőződésre: a fajunk túlélésének mindenekelőtti hitére. Ezek a célok is valamennyi ország együttműködő közös munkájával készíthetők elő, majd valósíthatók meg.

A planetáris társadalomnak minden ember, emberi szerveződés, ország, birodalom természetes tagja, de nem világbirodalom. A planetáris társadalomnak egyetlen tiltó funkciója lehet: a háborúk megakadályozása. Ennek közös kidolgozása, elfogadása, megvalósítása, működtetése talán az előttünk álló legnehezebb feladat. Az eddig létrejött segítő funkciójú és jól működő világszervezetek fontosak a planetáris társadalom kialakulása szempontjából is, de lényegesen másfajta funkciójú, jellegű szervezetekre is szükség van. Ezeknek egyik legfontosabb jellemzőjük, hogy valamennyi országban a globális társadalom létrejöttét, működését, fejlődését szolgáló valamennyi intézménynek legyenek szervezetei. Ezek együttműködésével készüljenek a planetáris társadalom létrejöttének és működésének, fejlődésének segítését szolgáló kutatások, fejlesztések, megvalósítások. (A mai technológiával ezek a kétszáznyi országban lévő különböző funkciójú szervezetek mindegyike olyan együttműködéssel tud dolgozni, mintha egyetlen épületben lennének.) A megvalósítás globális szintű döntéseit valamennyi ország képviselője hozza meg (például a továbbfejlesztett ENSZ-ben). Sokféle megoldás lehetséges, de mindig, minden ország részvételével szülessenek a megoldandó feladatok tervei, a döntések, a megvalósítások. Véletlenül se települhessen rá egy vagy néhány ország semmilyen planetáris ügyre.

A tízezer éve gyorsulva fejlődő tömegvilkos tömegtársadalmak mára elérték arra a szintre, hogy fajunk kiirtójává válhatnak. Ennek megakadályozásának megkezdésében döntő szerepei lehetnek a planetáris társadalom létrejöttét előkészítő szervezeteknek, és a közoktatási/köznevelési rendszerek egész világra kiterjedő, felnőttkorig tartó kiépülésének, hatékony működésének megvalósulásai. Ezek a kezdő lépések talán előkészíthetik az öngyilkos háborúk kitörésének megakadályozását, előkészíthetik a békés planetáris társadalom kialakulásának néhány évszázados megvalósulási lehetőségét.

Nagy József

Szegedi Tudományegyetem,
Neveléstudományi Intézet